ունի շատ աղբիւրներ և սառն ջրեր: Այս աղբիւրների ջրերով ոռոգանում են զանազան պարտէզներ և այգիներ: Հողն շատ արդաւանդ է և այդիք առանց ջրելոյ շատ զարմանալի զինի կը տան: Տեղւոյն բնակիչք այժմ են բոլորն Հայազգի 40 դերգաստուն. ունին մի եկեղեցի փայտածածկ Պարոն Մարտիրոս Ախաղեանցի^ա արդիւնքով շինած 1835 թուականին: Այս եկեղեցւոյ ծածքն խախտուած էր, և շատ կաթացեր էր անհողութիւնից, ուստի կարգադրեցի, որ շինեն եկեղեցւոյ գումարով: Այս զիւղն ունի մի Վահանայ Մարգիս անունն Ախաղեանց:

Այս զիւղումն իջեանեցայ ես տեղւոյն երեցփոխանի^{*} տանը. սա շատ հիւրասիրեց զիս. և մի օր մնալուց յետոյ՝ ամսոյս 4-ին ժամ 6-ին ուղեւորեցաք ՚ի Վարքանջ զիւղն: Ժամ 7-ին հասանք ՚ի Վարքանջ զիւղն. բնակիչք տեղւոյն ընկալան զիս շատ սիրով ու քաղցրութիւնով. նոքա եկեղեցական դասքով մի վերստ հեռաւորութեամբ զիւղեց ընդառաջեցին ինձ, և տարին եկեղեցին, ուր հաւաքված էին ժողովրդոց բազմութիւն. յետ պատշաճաւոր օրհնութիւն մատուցանելոյ իմ նոցա զիմեցի ՚ի պատրաստեալ ինձ բնակարանն ՚ի տուն պարոն Յարութիւն Իւզբաշուն:

Սոքա առաջին անձինք են Վարքանջու, և շատ հիւրասէր բնաւորութիւն ունին, և քաղաքական կեանք են վարում: Ամսոյս 5-ին ելի յայցելութիւն եկեղեցւոյ տեղւոյն, որ Շամախեցի Մարգարայ Աղբրովի արդեամբ է շինուած գմբէթա-

ւոր չորից սեանց վերայ: Այս եկեղեցին չունելով իրան շրջապատում պարիսպ, շատ անշուք էր երևում: Ուստի կանչեցի ինձ մօտ ժողովուրդն՝ և յորդորեցի, որ յանձն առնեն և եկեղեցւոյ շրջապատումն պարիսպ շինեն, և մի փոքրիկ ծխական ուսումնարան շինեն: Փառք Աստուծոյ, այս օրհնեալ ժողովուրդն իմ խրատին անսալով՝ իւրաքանչիւր մարդ սկսաւ ցոյց տալ իրան հաւանութիւնը, մանաւանդ ուսումնարանի համար. այս տեղս բացվեց ստորագրութիւն, շատերն դրուեցան դրամ, շատերն խոստացան քար բերել, և շատերն էլ խոստացան մշակութիւն անել շինելոյ ժամանակ: Միայն իմ ցաւս ուսումնարանն էր, որ կարողանամ այս տեղս հաստատել իրան ամենատեսակ յարմարութեան և օդոյ ու ջրոյ պատուականութեան համար: Այս Վարքանջ զիւղն ունի իրան զիրք մի բարձրաւանդակ լեռան վերայ՝ 7 վերստ հեռաւորութիւնով Վալխանի զիւղեց՝ նորա արևմտեան կողմն: Ունի շատ այգիներ, որոնք առանց ջրելոյ տալիս են զարմանալի զինի: Արկիրն շատ պտղաբեր է՝ ունի մի ամենապատուական աղբիւր՝ կէս վերստ հեռու զիւղեց՝ Մանտախուր անուն, որով կառավարվում է զիւղն: Թէ և ունի այլ ևս շատ ջրեր, բայց բնակիչք փոքր ինչ անհող լինելով՝ չեն կամենում, որ հորեր փորեն և աղբիւրներ շատացնեն: Այս զիւղն բնակիչք են Հայք 122 տուն: Սոքա շատ առողջ և արի մարդիկ են. սոքա ամեն շրջակայ քաղաքներ և զիւղեր առուտուր են աւնում և սպրում են: Ունին մի եկեղեցի՝ Ս. Աստուածածին անունով շինուած, և մի Վահանայ Յարութիւն անուն: Այս

(*) Բնադրին միջ երեցփոխանի առջև միջոց թողնալ էր. ուր կ'երևի թէ նորին անունը պէտք էր դրել, բայց մոռացած էր կատարել. Ե. Խ. Բ.

զիւղից փոքր ներքե կայ մի ուխտատեղի Ս. Սահակ Ա շարգապետ անունով, որ տեղ յաճախում են շրջակայ զիւղօրէից ուխտաւորներն, և երբեմն Շ ամախեցիք. բայց այժմ սակաւացեր է ուխտաւորաց զնան՝ Բողոքականութեան ազանդն տա՛րածուելոյ համար Շ ամախումն:

Այս զիւղումն երկու օր մնացի Իւզբաշի Յարութիւնի տան. և հարկաւոր եկեղեցական հաշիւներն վերջացնելուց յետոյ՝ ամսոյ 9-ին ժամ 9 առաւօտեան՝ մեզ սիրելի ժողովրդեանն այր և ձի բազմութիւնով զիմեցաք ՚ի Վարսա-տարտանջ զիւղն, որ լինի 7 վերստ հեռի ՚ի Վարքանջէ. այս զիւղն բաղկանայ 20 դերդաստանից՝ զաղթած Խանութեան ժամանակումն Վարբաղու զիւղերից: Այս զիւղն մի ձորամէջ է շինուած. որոյ բերանն նախում է դէպի Երաշու դաշտն Աուր գետոյ շրջակայքում: Բնակիչք տեղւոյն նոր ՚ի նորոյ սկսեալ են տնկել այգիներ, և ասում են՝ թէ՛ շատ լաւ զինի է լինում: Այս զիւղումն 4 ժամ անցուցի ՚ի տան տեղւոյն Իշխան Պարոն Վեորդայ. և յետ մխիթարելոյ տեղւոյն ժողովրդեան՝ զիմեցի ՚ի Վանիշէն, որ շինված է հարաւակողման ձորակի ծայրումն գեղեցիկ զիւղով: Այս զիւղն 5 ժամէն զինի ճաշուն շաբաթ երեկոյեան հասանք, և իջեանեցաք տեղւոյն Իշխանի տան՝ որ մի ծերագոյն անձ էր և շատ հաւատարիմ, Ղարիզոր անուն Վամուրջեանց. սա ունէր վեց արու զաւակ, երեքն ամուսնացած և երեքն ազապ*): ունէր կին շատ ջերմեռանդ և հաւատարիմ տանախկին. յիշատակած Ղարիզոր Վամուր-

ջեանց իրան սեպհական ծախքով եկեղեցի էր շինում այն զիւղացուց համար. ուստի և ես յերեկոյեան շաբաթի ժողովեցի բոլոր ժողովուրդը եկեղեցուց տեղումն, որ լինի 18 դերդաստուն. և նոյն բացօդեայ տեղումն կատարեցի երեկոյեան ժամերգութիւնը ինձ հետ ելած քահանայից և զղերաց բազմութիւնով: Առաւօտեան կիւրակէի փառաւոր եկեղեցական հանդիսեւ կատարեցի զհիմնարկէք եկեղեցւոյն. օծի սուրբ Միւռոնաւ զհարկաւոր վէմն յանուն Առաքելոց, և զետեղեցի ՚ի սահմանեալ տեղիս հիման ըստ ծիսի մերս Հայաստանեայց ամենամաքուր Առաքելական սուրբ Եկեղեցւոյ: Յետ այսօրիկ կարգացի զհամառօտ քարոզ ՚ի յորդոր շինութեան տաճարին. և այնպէս արձակեցի զժողովուրդն: Նոր էր արդարեւ այս հանդէս ՚ի Վանիշէն, և շատ մխիթարվեցան Հայազգիք Վանիշէնի և շրջակայ զիւղօրէից՝ իրանց քրիստոնէական սուրբ հաւատոյ և եկեղեցւոյ պայծառութեան համար: Եկեղեցի շինող Ղարիզորն Վամուրջեանց հացկերոյթ արար մեզ և բոլոր զիւղացուց Վանիշէնի և շրջակայ զիւղականաց, որոնք ներկայ էին գտնված եկեղեցւոյ հիմնարկութեան օծութեանն, և այնպէս արձակեց բազմութիւնն: Ճաշից յետոյ մեք ևս սկսաք հանդիսատանուլ. և զինի ճաշին՝ ժամ 2-ին օրհնելով իմ փոքրիկ հօտ ժողովրդեան Վանիշէնի՝ զիմեցաք ՚ի Սաղիան, որ լինի հեռի յիշեալ զիւղէն 10 վերստ: 37 ժամին հասանք Սաղիան և զնացինք իջեանեցինք սուրբ Ստեփաննոս Վախապկայի վանքումն:

(*) Ա՛ղոթ է բառ Արարելէն, և թարգմանի ա՛ռա-րի: Կոչս, անամուսնի, և օրտոտայանի: Վերջը եւն: Եր. 18

(Շարքանակելի):